

تاریخ دریافت : ۹۶/۰۲/۲۷

تاریخ پذیرش : ۹۶/۰۸/۰۳

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان :
Genealogy of Recent Parks of Tehran and Analyzing their Forming Background
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

تبارشناسی پارک‌های معاصر تهران و بررسی زمینه‌های شکل‌دهنده به آنها

مهدی حمزه نژاد*
فاطمه گرگی**

چکیده

● بیان مسئله

در زندگی نوین، پارک‌ها به عنوان عمده ترین فضای شهری، نقش مهمی در زندگی اجتماعی شهرنشینان دارند. تحولات اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی اخیر، رویکردهای گوناگونی در تجربه صدسال پارک‌سازی در نظام شهرسازی و مدیریت شهری نوین ایجاد کرد. برای شناخت پارک‌های هر دوره باید ریشه خصلت‌های آن را در زمینه‌های زمانه آن جستجو کرد. کشف نحوه تأثیر اندیشه‌ها و الگوواره‌های فکری حاکم بر طراحی پارک‌های معاصر از زمان پهلوی تا کنون بر کالبد پارک‌ها سوال اصلی است که یافتن پاسخ آن می‌تواند برای هر تصمیم‌گیری معاصر راهگشا باشد.

● هدف

این تحقیق با مشخص کردن عوامل تأثیرگذار و بررسی فراز و فرود آنها و تحلیل شیوه تأثیرگذاری آنها در کالبد پارک راهنمای خوبی برای مدیران شهری، برنامه‌ریزان و طراحان پارک‌ها در آینده خواهد بود و می‌تواند مبنایی برای تصمیم‌سازی در این حوزه تلقی شود.

● روش تحقیق

روش تحقیق به صورت تطبیقی و تحلیلی در بستر تاریخ‌پژوهی معاصر و مصداق پژوهی است. شهر تهران به دلیل داشتن محوریت در تحولات، بستر مکانی این پژوهش انتخاب شده است. در این تحقیق، پنج رویکرد و دوره متمایز پارک‌سازی (یک دوره پهلوی و چهار دوره جمهوری اسلامی) معرفی و پارک‌های کلیدی و مورد توجه الگویی آنها به عنوان مینا در نظر گرفته شده اند. در ابتدا تحولات کالبد پارک‌ها بررسی شده و سپس متغیرهای زمینه‌ای (مبانی اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و فرهنگی) دوره‌های مختلف به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار گرفته و چگونگی سازگاری تحولات کالبد پارک‌ها با ۴ متغیر زمینه ذکر شده، مشخص می‌شود.

● نتیجه‌گیری

در روند بررسی‌ها، تمایزات کالبدی قابل توجهی بر پارک‌ها با تفاوت در سطح و نوع زیبایی‌شناسی و فرهنگ بهره برداری آنها قابل تشخیص است. پارک‌سازی اولیه مانند پارک شهر بیشتر جنبه اقلیمی و خنک‌کنندگی با تأکید بر الگوی باستان‌گرایی مدنظر بوده است. طراحی پارک‌های پهلوی دوم، ارگانیک و بیشتر جنبه تفریحی و روابط جدید اجتماعی داشته است. در پارک‌سازی اوایل انقلاب به جنبه خدماتی و کارکردی پارک و در ادامه در پارک‌هایی مانند: پارک گفتگو توجه به ابعاد فرهنگی بیشتر شده و سپس به جذابیت بصری پارک‌ها اهمیت داده شده است. پس از آن، پارک‌های عظیمی در جنوب شهر در جهت عدالت‌محوری ایجاد شد. به این ترتیب اولویت اصلی در سیر تحولات گونه‌ها، حساسیت‌های اقلیم و کارکرد، فرهنگ، زیبایی‌شناسی و عدالت اجتماعی بوده است. با این حال زمینه‌ها و شرایط گوناگون سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عوامل مستقیم و تأثیرگذاری هستند که الگوی پارک در هر دوره را مستقیماً تحت تأثیر قرار می‌دهند. و قبض و بسطی شامل سادگی پس از اوایل انقلاب و تجمل‌گرایی بعد از آن در سیر تحول پارک‌سازی ایران بر این مینا قابل تفسیر است.

واژه‌های کلیدی

پارک، گونه‌شناسی، اقتصاد، اجتماع، فرهنگ و سیاست ایران.

*. دکتری معماری، استادیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه علم و صنعت تهران. ایران. hamzenejad@iust.ac.ir
**. کارشناس ارشد معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه علم و صنعت تهران، ایران. نویسنده مسئول 09370647010 f.gorji88@yahoo.com

مقدمه و بیان مسئله

همچنان که زمینه‌های تکنولوژیکی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در حال تغییرند، محیط شهری را نیز تغییر می‌دهند. و بالتبع پارک‌ها و فضای سبز نیز که جزئی از محیط شهری هستند تحت تأثیر این تغییرات قرار خواهند گرفت. فضای سبز نمادی از تفکرات فرهنگی و اجتماعی یک جامعه است و همواره از جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی و روانی مورد توجه عموم مردم است و در برنامه‌ریزی شهری نقش مهمی ایفا می‌کند (صالحی فرد و دیگران، ۱۳۸۹). در کشور ما پارک‌های شهری زاییده تحولاتی در عرصه اجتماعی و شیوه‌های باغ‌سازی است که همگام با سایر جنبه‌های معماری و شهرسازی از قاجار آغاز و نتایج آن با نیم قرن تأخیر پا به عرصه فضای شهری گذاشته است (سلطانی، ۱۳۸۶). هدف از نگارش این مقاله، بررسی چگونگی سازگاری تحولات زمینه‌ای در پارک‌های پنج دوره معاصر (یک دوره پهلوی و چهار دوره جمهوری اسلامی) با تغییرات کالبدی آنهاست و این تحولات کالبدی با تحولات و انقلاب فرهنگی سیاسی و اجتماعی که در کشور رخ داده است قابل تفسیر است. این پژوهش ارائه روشنی برای نهادهای سیاست‌گذار و برنامه‌ریزان شهری در جهت تأکید بر اهمیت جنبه‌های مختلف مؤثر بر شکل‌گیری پارک‌ها برای طراحی و ساخت پارک‌هاست.

مبانی و پیشینه تحقیق

با توجه به جهت‌گیری این پژوهش در دو زمینه کالبد و زمینه‌های تأثیرگذار بر پارک‌ها، جستجوها در هر دو زمینه تأثیر زمینه بر محیط و معماری و توجه به سیر تحولات کالبد پارک‌ها انجام شده است.

نیروهای تأثیرگذار بر شکل‌گیری بنا به دو گروه عوامل مادی و غیر مادی تقسیم می‌شود. در زمینه غیر مادی می‌توان به شرایط فرهنگی اجتماعی اشاره کرد و نیروهای مادی، اقتصاد را زیربنای شکل‌گیری هرچیز در جامعه می‌داند (معماریان، ۱۳۹۲). در این زمینه نباید از مطالعات فرهنگ‌شناسی همچون راپاپورت (Rapoport) و اولیور (oliver) غافل بود که فرهنگ را به عنوان عامل تأثیرگذار بر شکل محیط و به‌ویژه خانه‌ها معرفی کرده‌اند (همان، ۱۳۹۲). و تیبالدز تغییرات شهری را تحت تأثیر شرایط اجتماعی و فرهنگی می‌داند و تأکید دارد که این موضوع باید در روندهای طراحی، ساخت و مدیریت در نظر گرفته شود (تیبالدز، ۱۳۸۳). علاوه بر فرهنگ، تأثیر نظام‌های حکومتی و ساخت‌های متفاوت قدرت بر دوره‌های مختلف معماری و شهرسازی کشور مشهود است فیسکه (fiske) بیان می‌دارد که شهر توسط قدرت، مدیریت می‌شود به طوری که

ساختمان‌های شهری گویای ویژگی‌های نظام سیاسی حاکم هستند (Fiske, 1993). از طرفی اقتصادپژوهان سعی دارند نقش اقتصاد را در شکل دهی به محیط به شکل برجسته نشان دهند. در این جهت، آدولف فوگت (Adolf Vogt) ثابت کرده است که دگرذیسی سبک‌های معماری می‌تواند تحت تأثیر مستقیم شرایط سیاسی، اقتصادی قرار بگیرند (گروتز، ۱۳۹۳). ریچارد راجرز معتقد است بسیاری از محصولات معماری و شهرسازی امروز، تولید برآمده از نیروهای اقتصادی و بازار سرمایه است تا حاصل ایده و عمل برنامه‌ریزان و معماران شهری (راجرز، ۱۳۸۷). ماهیت اقتصادی جهانی‌شدن باعث ایجاد رقابت بین شهرها شد و مدیران برای جلب نظر صاحبان بلندپرواز منابع مالی، دست به اقداماتی در جهت ارتقای شهرها کیفیت زندگی مردم زدند که از جمله این اقدامات، گسترش فضاهای سبز برای سلامتی و پرکردن اوقات فراغت شهروندان بود (Jauhainen & Clark, 2006). همانطور که ذکر شد، تحولات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، اقتصادی همواره باعث ایجاد تنوع سبکی در زمینه معماری و شهرسازی معاصر می‌شود (اصفی و ایمانی، ۱۳۹۳). و شهرها، تحت تأثیر عواملی چون شرایط طبیعی و اقلیمی، نیروهای اقتصادی و مالی، نیروهای سیاسی و مدیریتی و نیروهای اجتماعی و فرهنگی دچار تحول و تطور می‌گردند (سلطانی و نامداریان، ۱۳۸۹). فضاهای عمومی، مکانی برای رفع نیازهای روزمره زندگی عمومی در شهرها هستند. این فضاها، در طول زمان و براساس شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تغییر می‌کنند (Pasaogullari, N. & Doratli, 2004: 225) و تحولات اجتماعی و اقتصادی درونی و بیرونی و عوامل تأثیرگذار وابسته بدان، بر معماری و شهرسازی ایران تأثیر می‌گذارد (دیو سالار و کلایه، ۱۳۹۲). «لوییس کیبل» معتقد است وجود فضاهای مناسب فعالیت‌های فراغتی در پارک‌ها متضمن منافع بیشتر برای مردم و بهره‌برداری از پارک‌هاست. وی لزوم برگزاری رویدادها و مراسم مختلف و حتی بازی‌ها و سرگرمی برای گروه‌های سنی مختلف را از مقتضیات حیاتی پارک‌ها عنوان می‌کند (Keeble, 1983: 238-242). فضاهای فراغت به عنوان فضاهای تفریحی و مکان‌های گشت و گذار و دیدنی، یکی از حوزه‌های مهم مطالعات شهری به شمار می‌رود؛ در این میان پارک‌ها، به دلیل داشتن کالبد سبز و زنده و با تعبیه امکانات رفاهی از جمله فضاهای تفریحی، ورزشی، تجمعی و گاه با تأمین سکوت و آرامش؛ پرطرفدارترین فضای فراغتی برای شهروندان محسوب می‌شوند. و در کشور ما خانواده و روابط خانوادگی هنوز قوی است، البته شاید جوان‌ها جدا از خانواده اوقات فراغت‌شان را بگذرانند، ولی زن و شوهر و کودکان، فراغت را با هم می‌گذرانند (فکوهی، ۱۳۸۳). در سال‌های اخیر رشد سریع جمعیت و شهرنشینی باعث کمبود فضای سبز

تأکید شده است که ایجاد پارک به شکل اولیه در تهران نشان‌دهنده بروز تحولاتی در عرصه زندگی فردی و اجتماعی است و ترویج فرهنگی مآبی توسط بزرگان عصر قاجار است (مجلسی کوپایی و همکاران، ۱۳۹۲). مهدوی نژاد و عابدی به تفاوت‌های معنایی پارک و باغ پرداخته شده‌اند و شکل‌گیری پارک ادامه دهنده شکل باغ نیست (Mahdavejrad & Abedi, 2012). به‌طور کلی در پژوهش‌های انجام شده، تنها اشاراتی به عوامل مؤثر بر تحولات پارک‌ها شده‌است.

نوشتار حاضر به بررسی تأثیر سیر تحول و میزان سازگاری متغیرهای زمینه بر کالبد پارک‌ها می‌پردازد و سعی دارد اندیشه‌ها و الگوواره‌های فکری حاکم بر طراحی پارک‌های معاصر از زمان پهلوی را به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار دهد؛ به‌نظر می‌رسد این تحولات تأثیرات مستقیم و شگرفی در کالبد این ادوار پارک‌ها دارد که تاکنون کمتر مورد توجه بوده‌اند. به نظر مولفان، پارک‌ها یکی از بهترین مظاهر کالبدی ارزش‌های فرهنگی اجتماعی هستند و این مطالعه به‌خوبی می‌تواند سیاست‌های توسعه پارک را در کشور مورد بازنگری قرار دهد تا سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان، با شناخت بیشتر عوامل تأثیرگذار، در زمینه طراحی و اجرای پارک و همچنین تغییر و توسعه آنها تصمیمات هوشمندانه‌تری بگیرند. این مطالعه، مجرای اصلی تأثیرگذاری را در زمینه‌های انسانی جامعه روشن می‌کند و آسیب‌ها و یا فرصت‌هایی که از این ناحیه در شکل و ساختار و یا اولویت‌های تصمیم‌سازی در مورد پارک ایجاد می‌شود را گوشزد می‌کند.

روش انجام پژوهش

در تحقیق حاضر، جمع‌آوری اطلاعات موجود در زمینه پارک‌ها از طریق مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است و بررسی معیارها با استفاده از روش مقایسه تطبیقی در پارک‌ها صورت گرفته و از طریق روش استدلالی تحلیلی، چهار مبنای نظری و انسانی تأثیرگذار در شکل‌گیری پارک‌ها، شناسایی و حساسیت‌های دولت‌ها و حاکمیت‌ها که سازندگان و شکل‌دهنده پارک‌ها هستند مورد تحلیل قرار گرفت. نمونه‌ها براساس اهمیت توجه هر حاکمیت (شهرداری و یا دولت) به عنوان سند افتخار خود و الگوشدن پارک در میان پارک‌های دوره مربوطه انتخاب شد. پارک‌های انتخابی شامل پارک ملت، رازی، گفتگو و آب‌آتش هریک در دوره خود به عنوان یک اقدام کلیدی و الگوساز با مقیاسی بزرگ ساخته شدند و نمود خوبی از سیاست‌های دوره انتخاب شده‌اند و پارک شهر به دلیل اولین و تنها الگوی موجود در سال‌های پس از آن بررسی شده‌است. روش تاریخ‌پژوهی نیز به دلیل حساسیت پژوهش در پارک‌سازی‌ها ضرورت دارد. به دلیل اهمیت ویژه رخدادهای

موجود در شهرها شده و در عین حال گرایش و توجه مردم به این گونه فضاها به خاطر رشد آگاهی آنها از این مناطق به عنوان مکانی برای تفریح و کاهش استرس و سایر فواید آن افزایش یافته، بنابراین تقاضا برای گسترش پارک‌ها و فضاهای سبز را در شهرها به دنبال داشته است (Gul, Atila, 2006). ضروری است توسعه فضای سبز براساس نگرشی صحیح نسبت به نیازهای زیست محیطی و اجتماعی شهر و نیز امکانات و قابلیت‌های شهر صورت بگیرد (سلطانی و نامداریان ۱۳۸۹: ۲۰۳). هزینه‌های بلندمدت مدیریتی، در پروژه‌های فضای سبز، دارای اهمیت ویژه‌ای هستند و شناخت محیط اجتماعی و درک آن چه استفاده‌کنندگان براساس فرهنگ، اقتصاد و آگاهی‌های خود می‌خواهند یک نکته ضروری در برنامه‌ریزی است. و چشم‌اندازهایی که در نتیجه یک برنامه‌ریزی فضای سبز به نمایش گذاشته می‌شوند، زمینه ساز و صحنه ساز فعالیت‌های انسان خواهد بود. هر منظری براساس نحوه ارتباط مردم با محیط فیزیکی و طبیعی در گذشته، هویت پیدا می‌کند (همان). توجه به عوامل زیست محیطی، هر چند دارای اهمیت بالایی است اما به تنهایی نمی‌تواند در یک برنامه‌ریزی منطقی برای یک محدوده از زمین (فضای سبز) به کار برده شوند؛ بلکه لازم است به عوامل اجتماعی و خواسته‌های مردمی، که در چگونگی برنامه‌ریزی فضای سبز، تأثیر به‌سزایی خواهد داشت، توجه کرد. همچنین، جنبه‌های حقوقی و سیاسی نیز، در این مسئله حائز اهمیت است (بیر و هیگنیز، ۱۳۸۱). همچنین شادی طلب (۱۳۸۱) بر نیاز به مدیریت فعال و پویا در جهت توسعه فضای سبز، و نیز دنت (Dunnet) و همکارانش (۲۰۰۲) بر اهمیت تأثیر بودجه بر فضاهای سبز شهری تأکید می‌کنند.

در زمینه تحولات پارک‌های معاصر ایران، سلطان‌زاده (۱۳۸۲)، در مقاله «از باغ تا پارک» شکل‌گیری بوستان‌ها را با توجه به تجربیات جهانی، دفاتر مهندسان مشاور و مداخله کارفرماها می‌داند. و سلطانی (۱۳۸۶)، در رابطه با سیر تطور این فضای جدید شهری در ایران، از قاجار تا مطالبی نگاشته و پارک‌های پهلوی دوم و پارک‌های شهری امروز را زائیده تحولات در عرصه زندگی اجتماعی و شیوه باغ‌سازی می‌داند. مقاله «پارک شهری در گذار» سیر تحول پارک‌ها را از رویکرد تزیینی و بصری به رویکرد پایدار و اکولوژیک می‌داند (مفیدی و علوی‌زاده، ۱۳۸۹). شکل‌گیری فضاهای سبز عمومی در شهرهای ایران، معلول عواملی است که آغاز آن را می‌توان همزمان با سایر تحولات معماری و شهرسازی ایران از اواسط دوره قاجار (دوره ناصرالدین شاه) به دنبال افزایش مراودات ایران با غرب جستجو کرد (حبیب و همکاران، ۱۳۹۲). در مقاله‌ای دیگر با بررسی شکل‌گیری پارک امین‌الدوله به دلیل تأثیر آن بر طراحی پارک‌های بعدی ایران بر این موضوع

اسلامی به دلیل تحولات قابل توجه در سیاست‌های راهبردی ملی که در سیاست توسعه شهری نمود می‌یافت به چهار دوره تقسیم شد.

پارک‌های سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۲۰

در دوره پهلوی دوم با توجه به رواج شهرنشینی و منابع مالی مناسب، پارک‌های متعددی در تهران احداث شد. این پارک‌ها به دلیل پتانسیل تفریحی و وجود باغات بسیار، بیشتر در نیمه شمالی شهر احداث می‌شدند. به دلیل نوبا بودن پارک‌سازی به میزانی تأثیر سبک باغ‌سازی ایرانی در طراحی پارک‌ها دیده می‌شود، مانند پارک شفق که به سبک فرانسوی و تلفیق با باغ ایرانی ساخته شده‌است. رویکرد هویت‌گرای ایرانی در شکل‌گیری پارک‌ها نیاروان دیده می‌شود. و طراحی متناسب با زمینه و بستر در پارک‌های ملت و جمشیدیه نیز مشخص است. پارک ملت یادآور باغ‌های انگلیسی و استفاده از حداکثر توانایی‌های طبیعی زمین مثل شیب در آن مشخص است. و به دلیل رواج سمبل‌گرایی و تزیینات در این دوره، در طراحی پارک‌ها از مجسمه و آب‌نما استفاده شده است (جدول ۱).

رویکرد اغلب پارک‌های این دوره مخصوصاً پهلوی دوم، به جز پارک‌های نیاروان و شفق که به سبک منظم ایرانی و فرانسوی هستند، غربی‌گرایانه و مدرن و همچنین دارای طراحی ارگانیک و تحت تأثیر باغ‌سازی انگلیسی بوده است. اغلب این پارک‌ها جنبه تفریحی دارند و بیشتر به عنوان مکانی برای گذران اوقات فراغت است (بهبهانی، ۱۳۷۳).

پارک‌های ۱۳۶۸-۱۳۵۷

دگرگونی سیاسی و آشفتگی‌های اقتصادی ناشی از جنگ و سیاست مردم‌سالاری دینی ناشی از انقلاب و کم‌اعتنایی به معماری و خلاقیت نوگرایانه سبب شده توجه چندانی به زیباسازی پارک‌ها نشود، برخورد با طراحی پارک در حد برخوردی کارکردی بوده و فقط هدف ایجاد فضای سبز را دنبال می‌کرده است. شکل کلی پارک‌ها سعی در استفاده از نمودهای باغ ایرانی اما به صورت سطحی را نشان می‌دهد. پارک‌ها اغلب منظم و در مقیاس‌های کوچک طراحی و ساخته شده است. با توجه به پلان این پارک‌ها نقش آب کمرنگ و گاهی در حد یک حوض بروز یافته است. پارک به عنوان فضای خدماتی و عمومی مورد توجه بود و مورد تفکیک محله‌ای، منطقه‌ای و ... قرار گرفت (مفیدی و علوی‌زاده، ۱۳۸۹).

این دوره را می‌توان دوره سادگی و کارکردگرایی ناشی از جنگ نام‌گذاری کرد (جدول ۲).

پارک‌های ۱۳۷۶-۱۳۶۸

با توجه به تثبیت نظام جمهوری اسلامی در این سال‌ها و

انقلاب بزرگ اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در سال ۱۳۵۷ و نزدیکی به زمان حال به بررسی پنج دوره پارک‌های قبل و بعد از انقلاب اسلامی (پهلوی اول و چهار دوره بعد از انقلاب) پرداخته شده است. روش کلی این مقاله، نظریه زمینه‌ای (grounded theory) است که این تئوری به شکل نظام‌مند و براساس داده‌های واقعی تدوین می‌شود. با این حال این کار را از طریق تحلیل محتوا به شکل مستقیم از کالبد پارک انجام نمی‌دهد، بلکه از یک سو تحولات کالبدی رخ داده در کالبد پارک‌ها را با تغییرات اجتماعی و سیاسی آن دوره‌ها تناظر داده و خوانا می‌کند و از طرف دیگر سعی می‌کند با مروری بر شرایط زمینه‌ای این دوره‌ها ابعاد قابل تفسیر و معنادار در تناسب تغییرات کالبدی و محتوایی را مورد تأکید قرار دهد. مدل پژوهشی زیر قصد دارد این مراحل و متغیرها و نسبت بین آنها را به نمایش بگذارد (تصویر ۱).

اقدامات پارک‌سازی در تهران

تهران شهرباغ بوده و باغ‌های مصفای فراوان با درختان تنومند در آن وجود داشته است. شاه عباس باغی از درخت چنار در آن ایجاد کرد و در دوره قاجاریه باغ‌های بزرگی در آن به وجود آمد. در سال ۱۲۸۴ هجری قمری ناصرالدین شاه دستور داد تا حصار جدیدی برای تهران بسازند و باغ لاله زار داخل شهر افتاد و ساخت نخستین مهمانخانه به نام گراند هتل در آن کم‌کم آن را به صورت تفرجگاه عمومی درآورد و این اولین فضای باز عمومی شهری در تهران بود (شهری، ۱۳۷۰). از جمله اولین پارک‌های شهر تهران، پارک و باغ اتابک مربوط به دوره ناصری، پارک و عمارت امین الدوله، پارک مسعودیه و باغ ملی می‌باشند (نعیما، ۱۳۸۵) و (بلاغی، ۱۳۸۶). نخستین پارک تهران به معنای امروزی آن مربوط به دوره پهلوی دوم «پارک شهر» است که سال ۱۳۲۷ در محله قدیمی سنگلج احداث شده است. پس از آن در سال ۱۳۲۸، پارک لاله و در سال ۱۳۴۷، پارک ملت ساخته شده اند (سازمان پارک‌ها، ۱۳۸۰).

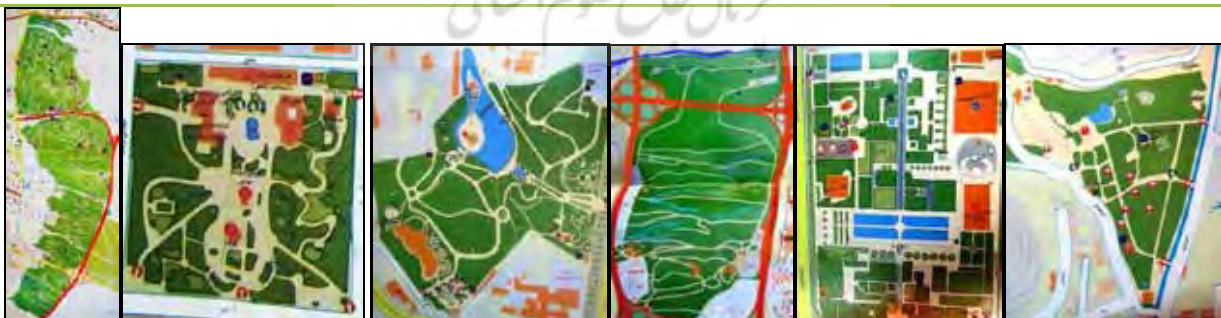
سیر تحولات زمینه‌های سیاسی اجتماعی

در این پژوهش پارک‌های ساخته شده از زمان ظهور اولین پارک‌ها به معنای امروزی آن در تهران تا کنون براساس پنج دوره تاریخی پهلوی دوم (۱۳۵۷-۱۳۲۰)، بعد از انقلاب (۱۳۶۸-۱۳۵۷)، عصر سازندگی (۱۳۷۶-۱۳۶۸)، دوران اصلاحات (۱۳۷۶-۱۳۸۴) و عصر عدالت محوری (۱۳۹۲-۱۳۸۴)، مورد بررسی قرار گرفته و سعی شده است چگونگی تأثیر اندیشه‌های مطرح شده در این ادوار بر طراحی و کالبد پارک‌ها مورد بررسی و کنکاش واقع شود. دوره چهل ساله پهلوی به خاطر فاصله زمانی و سیاست همسان پهلوی یک دوره فرض شد ولی چهل سال تقریبی حکومت جمهوری

تصویر ۱. مدل پژوهش : دوره های بررسی تحولات کلیدی و زمینه ای و شاخص های بررسی شده شکل دهنده به کلید و زمینه دوره ها. مأخذ : نگارندگان.

جدول ۱. بررسی پارک های پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۵۷). در این دوران شاهد شکل گیری باغ های نامنظم در تشابه باغ های انگلیسی و یا باغشهرهای سنتی هستیم. مأخذ : نگارندگان.

از راست به چپ : پارک های جمشیدیه (۱۳۵۶)، نیاوران (۱۳۴۸)، لویزان (۱۳۴۶)، ملت (۱۳۵۳)، پارک شفق (۱۳۴۲) و پارک سرخه حصار (۱۳۴۹) وجود انواع پارک های منظم و نامنظم، طبق آمار، ۶۵ پارک محلی و سه پارک جنگلی لویزان، سرخه حصار و پردیسان در این دوران شکل گرفت.

دوره	سیاست	اقتصاد	اجتماع و فرهنگ	تم و شخصیت
پهلوی دوم	اقتدار گرایانه	سطح بالا	افزایش سطح تحصیلات و رسانه ها و ارتباط با غرب،	نوگرا، سمبل گرایی، غربی
۵۷-۲۰	نوگرایانه	متکی به نفت	آغاز فرهنگ گردش در پارک ها و حضور اندک خانواده ها	(پارک ملت ها با الگوی آزاد و نامنظم)

جدول ۲. مقایسه تطبیقی دوره بعد از انقلاب (۵۷-۶۸). در این دوره پارک‌های منظم و کوچک و با کارکرد محلی بیشتر از سایر انواع پارک‌هاست. مأخذ: نگارندگان.

از راست به چپ، پارک‌های بهشت مادران (۱۳۶۶)، شریعتی (۱۳۶۱)، پیروزی (۱۳۶۵)، بسیج (۱۳۶۴) و پارک الهادی (۱۳۶۶). سرانه فضای سبز این دوره ۰/۲ یا ۱/۲ مترمربع برای هر فرد بوده است و پارک‌های کوچک در مناطق جنوبی و متراکم شهری ایجاد شده است.

دوره	سیاست	اقتصاد	اجتماع و فرهنگ	تم و شخصیت کلی
انقلاب ۶۸-۵۷	مردم سالاری دینی	سطح پایین آشفته‌گی اقتصادی کسری بودجه	مردم‌گرایی و تعاملات اجتماعی اندک رشد سریع جمعیت	شخصیت محلی و همسایگی پارک‌های کوچک و منظم

و دریاچه شده است. در این دوره پارک علاوه بر عملکردهای قبلی، مخلوطی از عملکردهای اجتماعی و فرهنگی را داراست و نگاه به پارک با رویکرد غربی، جهانی شکل گرفته است.

پارک‌های ۱۳۹۲-۱۳۸۴

سیاست این دوره بر پایه عدالت اسلامی و اجتماعی بوده که سعی در توسعه عادلانه پارک‌ها در مناطق مختلف شهر تهران به خصوص توجه به مناطق جنوبی شده است. به دلیل افزایش فعالیت‌های زنان در جامعه، اولین پارک‌های مختص بانوان در این دوره شکل گرفته است. با توجه به افزایش کاربرد رسانه‌ها و فضاهای مجازی و به علت فردگرا شدن جوانان سعی در افزایش جذابیت‌های پارک‌ها و استفاده از فناوری در ساخت در جهت جذب قشرهای مختلف به هدف انجام فعالیت‌های جمعی شده است. و شاهد انواع سالن‌های ورزشی، امکانات تفریحی و بازی‌های مختلف هستیم. از آب علاوه بر جنبه تزئینی، بهره‌مندی مختلف همچون فواره‌های بازی کودکان

سیاست توسعه اقتصادی پس از جنگ، شاهد شکل‌گیری انواع پارک‌های شهری و در مقیاس‌های بزرگ، ناحیه‌ای و کوچک هستیم. در این پارک‌ها اغلب آب به عنوان عنصر اصلی در طراحی در نظر گرفته شده است. رویکرد کلی طراحی پارک، نگاهی غربی و جهانی بوده است و توجه به جوانان با توجه به اضافه شدن مکان‌های ورزشی و پارک‌های آبی مفرح در این دوره مشخص است.

پارک‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۴

به علت سیاست‌های این دوره بر مبنای افزایش ارتباط با ملل مختلف، شاهد به وجود آمدن پارک‌های شهری و مختلط هستیم که از نمونه‌های بارز آن می‌توان به بوستان گفتگو اشاره کرد که در آن سعی در نمایش سبک‌های مختلف باغ‌سازی است. و به دلیل گسترش رسانه‌ها و اهمیت دادن به فرهنگ‌ها شاهد حضور کاربری‌هایی مانند فرهنگسراها هستیم و بخاطر بهبود وضعیت اقتصادی کشور، توجه بیشتری به طراحی‌ها و عناصر زیبایی‌شناسانه همانند آب‌نما

تصویر ۲. از راست به چپ، ورودی‌های پارک‌های شهر، ملت، رازی، گفتگو و آب و آتش. مأخذ: نگارندگان.

و نشان از رشد مردم‌گرایی دارد. سیاست جذب عدهٔ بیشتری از رهگذران به داخل پارک در اثر دیده‌شدن، جذابیت‌های بصری فضای پارک و همچنین ورود افراد به پارک از هر نقطه‌ای که حاضر باشند، سبب حذف یا ضعیف‌شدن جداره و ورودی‌ها از پیرامون این فضا شده است (تصویر ۲).

قرارگیری پارک شهر در منطقه سیاسی و در مرکز، باعث کاهش استفاده خانوادها در آن شده است و رفته‌رفته گرایش به طراحی پارک‌های بزرگ‌تر و دسترسی بهتر و همگانی پیاده و سواره بیشتر شده است.

زیبایی‌شناسی

• بررسی تطبیقی حضور آب

در پارک شهر مقیاس حضور آب، اقتدار طلبی مؤلفه بیرونی را می‌نمایند که نمی‌توانسته از ذهنیت طراح نسبت باغ‌سازی فرانسوی به دور باشد، آب به عنوان تعریف‌کنندهٔ محور در مرکز پلان است و همچنین دارای یک آکواریوم و یک استخر برای قایقرانی است و در کل رابطه آب و انسان در این پارک ضعیف است. قسمت مرکزی پارک ملت دارای دریاچه و همچنین آب‌نمای پله‌ای می‌باشد که القاکننده سکون و تمرکز است و فضای مساعدی جهت توقف طولانی فراهم می‌کند و همچنین جنبهٔ تزیینی و بصری آب در حرکت پله ای آب پارک به کاررفته است.

در پهلوی دوم به علت رواج سمبل‌گرایی از جنبهٔ تزیینی آب استفاده شده و در دوره‌های اخیر رابطه آب و انسان سعی شده بیشتر شود، تغییر در استفاده از آب در دوره‌ها هویداست. در پارک رازی از آب برای تفریح و ورزش‌های آبی استفاده شده و حوض و آب‌نماهای متعدد به شکل خطی و متمرکز در جهت ایجاد فضای حرکتی و مکث در پارک گفتگو احداث شده است. در پارک آب‌و‌آتش، آب به شکل متفاوتی از پارک‌های قبلی عمل می‌کند و در بازی کودکان و افزایش رابطه میان آب و مخاطب نقش دارد. در بررسی کلی می‌توان نشان داد که ابتدا از آب در جهت خنک‌کنندگی و کارکرد اقلیمی آن استفاده می‌شده است، در حالی که کم‌کم جنبه نگاه تجملاتی به آن افزایش یافته و نورپردازی‌های جذاب و پرهیجان و حتی رابطه نزدیک و بازی‌گونه با آب بیشتر شده است. استفاده از مجسمه در کنار آب در پارک شهر و ملت دیده می‌شود. همچنین در پارک‌های بعدی از مجسمه به شکل متفاوت‌تری استفاده شده است به عنوان مثال در پارک آب‌و‌آتش که حتی نیمکت‌ها نیز مجسمه‌گونه‌اند.

• بررسی پوشش گیاهی

نظام کاشت در پارک شهر اتفاقی و گاهی هدمند است، در دو سمت محور اصلی آب کاج و چنار کاشته شده و باغ-آرایی گیاهی به شیوه کلاسیک در ترکیب با روشهای غربی دنبال شده است. در پارک شهر چندین گونه نخل‌های

(بوستان آب و آتش) شده است. اغلب پارک‌های این دوران به صورت ارگانیک طراحی شده، اما باغ ایرانی دهونک دارای رویکرد هویت‌گرایی ایرانی به صورت منظم و با ایده باغ است. برنامه‌های آموزشی و تفریحی متناسب با سنین و جنسیت‌های مختلف در این پارک‌ها وجود دارد.

توسعه متوازن فضای سبز و عدالت‌محوری را در این دوره شاهد هستیم. همچنین پارک به نمایش پیشرفت‌های فناوری و به ترکیب منظر طبیعی و فرهنگی می‌پردازد (جدول ۵).

در ادامه به بررسی نمونه‌هایی شاخص از هر دوره و مقایسه تطبیقی کالبدی و تأثیر معنا بر عناصر ایجاد‌کنندهٔ پارک‌ها می‌پردازیم.

یافته‌های سؤال نخست: بررسی تحولات کالبد پارک‌ها

(متغیر نخست)

• حرکت محوری؛ بررسی تطبیقی هندسه پلان و

حرکت‌مندی

شبکه ارتباطی ارگانیک حس نزدیکی به طبیعت را تشدید می‌کند و طی مسیر، خود اهمیت زیادی دارد. در حالی که در شبکه ارتباطی هندسی نقاط مبدا و مقصد اهمیت پیدا می‌کنند. قرابت سبک باغ‌های فرانسوی و ایرانی و دخالت طراحان و تصمیم‌گیران فرانسوی و ملی‌گرا و باستان‌گرای ایرانی سبب ایجاد محور قوی‌تر هندسی در پارک شهر است و در عین حال نقش الگوی فرهنگی انگلیسی در ایجاد هندسهٔ آزاد این پارک قابل‌توجه است. ولی کم‌کم هندسه‌های طراحی پارک‌ها به سمت طراحی ارگانیک و مختلط پیش‌رفته است و از میان دو الگوی باغ ایرانی و باغ‌شهر ایرانی به روش باغ‌شهرهای تاریخی و سنتی نزدیک‌تر شد. البته از نظر منطق رفتاری نیز کاربری این پارک‌ها چندان قرابتی با باغ‌های ایرانی که غالباً در کنار یک کاخ و یا زیارتگاه بوده‌اند و مورد استفاده روزمره و تفریح نبوده‌اند ندارد و به الگوی باغ‌شهری سنتی که حالتی ارگانیک و زمینه‌گرای طبیعی داشت نزدیک‌تر است. بررسی هندسه این پارک‌ها افزایش استفادهٔ عموم مردم را در خلال این سال‌ها نشان می‌دهد که این امر خود می‌تواند نزدیک شدن به نیاز واقعی مردم و اصلاح تدریجی الگوی پارک را نشان دهد (جدول ۶).

• بررسی تطبیقی حصار و ورودی و دسترسی

پارک شهر با تقلید از باستان‌گرایی غربی، دارای حصار و ورودی‌های کوچک و با تزیینات است، ولی پارک ملت به دلیل تجددگرایی غربی، ورودی فراخ و تعریف‌شده و هماهنگ با محیط شکل گرفته و همین‌طور دعوت‌کنندگی در پارک‌ها افزایش یافته است. در حقیقت پارک‌ها تلاش در نزدیک‌شدن به الگوی باغ‌شهر را داشته‌اند که این البته با اعتماد بیشتر به مردم و کم‌شدن حالت امنیتی و کنترل در شهر صورت گرفته

و این زمان خود عاملی بسیار جذاب و هویت بخش برای این پارک است. در پارک ملت کاشت درختان به صورت ارگانیک است. و همین امر تراکم درختان را پایین آورده است البته

تزیینی غربی به صورت درختچه‌های وارداتی کاشته شده‌اند که اکنون درختانی بزرگ و زیبا هستند. در ارزیابی گونه‌های گیاهی عمر ۷۰ ساله گیاهان این پارک را نباید نادیده گرفت

جدول ۳. بررسی پارک‌های (۱۳۶۸-۱۳۷۶). رواج تدریجی الگوگیری از غرب و کم‌اعتنایی به الگوهای بومی. مأخذ: نگارندگان.

از راست به چپ، پارک‌های هنرمندان (۱۳۷۶)، رازی (۱۳۷۶)، قائم (۱۳۷۶)، کودک (۱۳۷۱) و پارک بهمن (۱۳۷۰). پارک‌های رازی و قائم از پارک‌های شهری هستند. در این دوره به زیبایی شناسی پارک‌ها توجه بیشتری شده است.

دوره	سیاست	اقتصاد	اجتماع و فرهنگ	تم و شخصیت کلی
۶۸-۷۶	عصر سازندگی، بازسازی پس از جنگ (نیلی، ۱۳۷۶) توجه به جوانان	سعی در ایجاد توازن رشد اقتصادی خصوصی سازی افزایش تورم	عدم یکدستی جامعه و شکل‌گیری طبقات اجتماعی و اقتصادی (کدی، ۱۳۸۳)	غربی جهانی توجه به جوانان انواع پارک‌ها

جدول ۴. بررسی دوره (۱۳۸۴-۱۳۹۲) پارک‌ها با مقیاس بزرگ و الگوهای تفریح و تفرج غرب رونق بیشتری می‌گیرد و براساس رویکرد عدالت در عرصه شهر گسترده هستند. مأخذ: نگارندگان.

از راست به چپ، پارک‌های هنرمندان (۱۳۷۶)، رازی (۱۳۷۶)، قائم (۱۳۷۶)، کودک (۱۳۷۱) و پارک بهمن (۱۳۷۰). پارک‌های رازی و قائم از پارک‌های شهری هستند. در این دوره به زیبایی شناسی پارک‌ها توجه بیشتری شده است.

دوره	سیاست	اقتصاد	اجتماع و فرهنگ	تم و شخصیت کلی
۶۸-۷۶	عصر سازندگی، بازسازی پس از جنگ (نیلی، ۱۳۷۶) توجه به جوانان	سعی در ایجاد توازن رشد اقتصادی خصوصی سازی افزایش تورم	عدم یکدستی جامعه و شکل‌گیری طبقات اجتماعی و اقتصادی (کدی، ۱۳۸۳)	غربی جهانی توجه به جوانان انواع پارک‌ها

کارکرد : فعالیت‌ها و کاربری‌های مختلف

تجربه و درک استفاده از فضاهای شهری تحت تأثیر عوامل متعددی قرار دارند : سن، جنسیت، فرهنگ، طبقه اجتماعی و ... از جمله عوامل مؤثر بر تجربه استفاده از فضای شهری است (ضابطیان، خدائی، ۱۳۸۸). پارک شهر به دلیل نوپا بودن

نهال‌های وارداتی در این پارک هم در قالب بوته‌ها و گل‌های جدید قابل مشاهده است به هر حال به تدریج با گسترش روابط بین‌الملل اگرچه تنوع گیاهان به کاررفته هنوز هم دیده می‌شود ولی به‌طور کلی تراکم و جذابیت گیاهان به کاررفته در پارک‌ها چندان افزایش نیافته‌است (جداول ۷ و ۸).

جدول ۵. مقایسه دوره (۱۳۷۶-۱۳۸۴). در این دوره جنبه ظاهری بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. مأخذ : نگارندگان.

از راست به چپ، پارک‌های آزادگان (۱۳۸۴)، شقایق (۱۳۸۲)، خلیج فارس (۱۳۷۹)، ولیعصر (۱۳۷۸) و گفتگو (۱۳۸۲) رواج پارکسازي درمقیاس شهری مشاهده می‌شود مانند : پارک‌های گفتگو، آزادگان و خلیج فارس

دوره	سیاست	اقتصاد	اجتماع و فرهنگ	تم و شخصیت کلی
۷۶-۸۴	اصلاحات، گفتگوی تمدن‌ها و آزادی مدنی، رابطه با ملل مختلف	سعی در رشد اقتصاد	عدم یک‌دستی جامعه و ورود فرهنگ‌های مختلف جهانی	فرهنگی، غربی جهانی

جدول ۶. مقایسه تطبیقی پلان، الگوی کلی پارک‌ها به سمت ارگانیک پیش رفته است. مأخذ : نگارندگان.

پارک	پارک شهر (۱۳۲۸)	پارک ملت (۱۳۵۳)	رازی (۱۳۷۶)	گفتگو (۱۳۸۲)	آب و آتش (۱۳۹۰)
دوره	پهلوی دوم	پهلوی دوم	سازندگی	اصلاحات	عدالت محوری
نوع	سیاسی	تفریحی	تفریحی	آموزشی فرهنگی	تفریحی فرهنگی
هندسه	مختلط (ایرانی و فرانسوی)	ارگانیک (نامنظم انگلیسی)	مختلط (منظم و نامنظم)	مختلط (منظم و نامنظم)	مختلط (منظم و نامنظم)
حرکت	دید و مسیر یکنواخت: عدم ترغیب به حرکت	سطح شیب‌دار: ترغیب حرکت منطبق با زمین	ترغیب حرکت تنوع	ترغیب حرکت تنوع	ترغیب حرکت به دلیل متنوع

جدول ۷. مقایسه نظام کاشت و پوشش گیاهی. مأخذ : نگارندگان.

پارک شهر	پارک ملت	رازی	گفتگو	آب و آتش
وجود چنار و کاج در دو سمت محور آب دارای درختان مشمر و غیر مشمر بلوط، فندق	۱۲۰ گونه درخت گونه غالب: چنار توت، و.. گونه های نادر بلوط و.. گیاهان فصلی و پوششی	انواع گونه‌ها افاقیا، چنار، زبان گنجشک، میخک هندی	۱۰۰ گونه گیاه فصلی و دائمی (ایرانی و خارجی) مانند چنار، توت، مورد و بامبو و فالاریس، کاشت متناسب با شرایط اقلیم عدم توجه به موقعیت مناسب درختان	بیشتر از المان استفاده شده. عرصه وسیع سنگ و بتن و نامناسب بودن طرح کاشت

جدول ۸. مقایسه فعالیت‌ها، در طی گذر دوره‌ها گسترش انواع فعالیت‌ها را شاهد هستیم. مأخذ : نگارندگان.

پارک شهر	پارک ملت	رازی	گفتگو	آب و آتش
پیاده روی و ورزش	اسکیت سواری و مسابقات ماشین کنترلی	امکان ماهیگیری دارای زمین بازی	مختلف بوستان آموزشی	مجموعه ای از عملکردهای تفریحی

مطالبات افراد در مورد محل سکونتشان را به سیاست‌ها و راهبردهایی برای هدایت فرآیند برنامه ریزی تبدیل کنند. هر چند لازم است که افق‌های آینده را نیز مدنظر قرار دهند (بیر و هیگنیز، ۱۳۸۱). این وظیفه برنامه ریز است که خواست‌ها را با امکانات موجود بسنجد و فعالیت‌ها را براساس امکانسنجی و آینده نگری تعریف کند و به منظور بررسی و فهم عمیق‌تر سیر تحولات پارک‌ها و کالبد آنها، لازم است مبانی و بسترهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دوره‌های مورد بررسی تشریح شود. اگر این هماهنگی آشکار شود پس می‌توان گفت کالبد پارک در هر دوره محصولی از این شرایط زمینه‌ای است و بدون شک شکل و کالبد مقیاس زیبایی شناسی و.. همه متأثر از اندیشه و راهبردهای حاکم بر آن دوره‌هاست. از این میان عوامل اجتماعی و فرهنگی و حتی سیاسی، قرابت بیشتری دارند و این فاکتورها در یک جدول با نام سیاستگذاری فرهنگی، اجتماعی بررسی شده اند، البته پیداست که منظور از سیاست بیش از آنکه روابط بین‌الملل و یا حتی ساختار قدرت باشد راهبرد سیاستگذاری حاکم بر آن دوره در عرصه اجتماعی، فرهنگی است و نوعی ترکیب سیاست با فرهنگ و جامعه‌شناسی است. فاکتور اقتصادی در جدولی جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است :

۱. سیر سیاستگذاری فرهنگی اجتماعی دوره‌ها :

در زمینه سیاستگذاری فرهنگی اجتماعی مهم‌ترین فاکتورهای مؤثر و قابل بررسی شامل خانواده محوری، سن ازدواج، سبک زندگی آپارتمانی و فرهنگ غرب‌گرایی مورد بررسی قرار گرفته است :

هنوز فعالیت‌های زیادی را در خود ندارد و انگیزه استفاده کننده اغلب عبوری و استفاده از کتابخانه، قدم زدن، درس خواندن و استراحت خانوادگی است و بیشتر یک پارک تفریحی - عبوری است (بهبهانی، ۱۳۸۵). ولی کم‌کم پارک‌ها از حالت تفریحی صرف در آمده اند و علاوه بر تفریح در زمینه‌های دیگر ورزشی و فرهنگی هم فعالیت می‌کنند. پارک رازی به دلیل اهمیت به جوانان دارای زمین‌های بازی، شهر بازی و همچنین دریاچه و استخر است که محلی است برای تفریح خانواده. و وجود اولین بازارچه صنایع دستی و توجه به فرهنگ به دلیل ساخت فرهنگسرا در این پارک هویداست. بوستان گفتگو به نشان دادن فرهنگ باغ‌سازی ملل مختلف می‌پردازد که منعکس کننده سیاست آن دوره است و پارک آب‌آتش تجهیزاتی متفاوت از سایر بوستان‌ها داراست مانند فواره‌های آب و ستون‌های آتش. همچنین لازم است تا سیاستمداران و برنامه ریزان، با افزایش آگاهی جنسیتی، نیازمندی‌ها و علایق زنان را در فرآیند برنامه‌ریزی دخیل سازند (Rezazadeh, 2005). که در دوره عدالت‌محور با ساخت پارک‌های بانوان به این مسئله توجه بیشتری شده‌است.

بررسی عوامل زمینه‌ای تأثیرگذار در کالبد پارک در هر دوره (متغیرهای دوم)

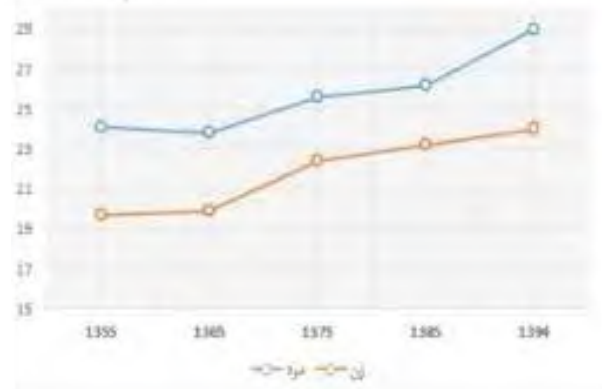
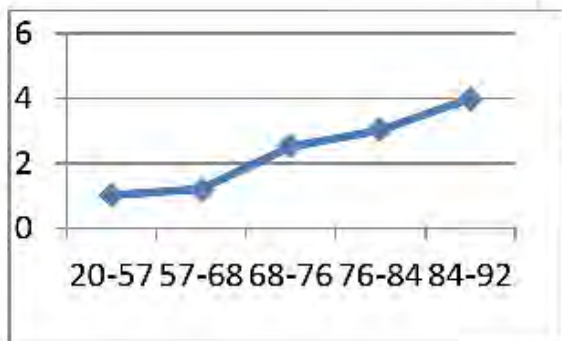
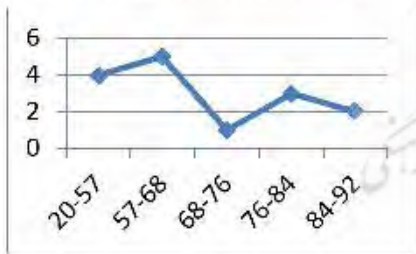
تعریف مردم از کیفیت محیط برحسب شرایط اقتصادی و اجتماعی متفاوت بوده است و همچنین، تغییر پیدا خواهد کرد. بنابراین، تشخیص آن چه مردم می‌خواهند، یکی از وظایف برنامه ریز محسوب می‌شود. برنامه‌ریزان بایستی

شاخص خانواده محوری

خانواده محوری، رشد جمعیت خانوار، تعداد و افراد خانوار و میزان طلاق و ازدواج در دوره‌های مختلف از عوامل تأثیرگذار در رشد پارک‌هاست. رشد خانواده محوری می‌تواند به پارک‌ها، هویت اجتماعی دهد و زمینه ساز تقویت روابط فامیلی و خانوادگی باشد. در حالیکه افول این شاخصه پارک‌ها را زمینه مراجعات فردی جوانان مجرد و احیاناً رفتارهای مخاطره‌آمیز خواهد کرد که این امر باعث بعد منفی پارک‌ها می‌شود. متأسفانه آمارها شرایط دوم را تأیید می‌کنند.

تعداد خانوار با گذر زمان افزایش پیدا کرده و تعداد افراد خانوار در دهه ۶۰ افزایش و از دهه ۷۰ به بعد کاهش یافته است. آمار طلاق از سال ۱۳۸۰ به طور محسوسی افزایش و به طور کلی تعداد ازدواج‌ها روند صعودی داشته ولی از ۱۳۸۹ کاهش یافته است.

بر اساس نمودار ۱ به دنبال سیاست‌های گسترش جمعیتی دهه ۶۰ ما شاهد رشد تعداد افراد هر خانوار تا سال ۱۳۷۰ بودیم و پس از آن به دنبال تغییر سیاست جمعیتی و کاهش جمعیت شاهد کاهش تعداد افراد هر خانوار شدیم. و در نهایت شکل کلیت یافته‌ای از شاخصه خانواده محوری، برگرفته از نمودارهای بالا، توسط نموداری جداگانه نشان داده شده است. افت زیاد این شاخصه در دوران سازندگی ایران ویژگی مهمی است که با ایجاد پارک‌های جوانان در زمان هاشمی قصد سامان‌یابی داشت. این روش اگرچه ناگزیر از انجام بود ولی باید توجه داشت که شکل نامطلوب این رشد ممکن است به تشدید بیشتر این شرایط دامن بزند و اگر خوب انجام شود زمینه‌ساز تحکیم خانواده، کاهش استرس‌های خانوادگی و آرامش و پایداری بیشتر در آنها خواهیم بود. به‌رحال مجموع اقدامات فرهنگی و محیطی انجام شده تا حدودی

نمودار ۱. از راست به چپ، تعداد خانوار، مأخذ: شبکه اطلاع رسانی دانا، ۱۳۹۴. تعداد افراد خانوار، مأخذ: همان. آمار طلاق. مأخذ: www.mexic.ir. تعداد ازدواج‌ها، مأخذ: پیمایش، جامعه خبری الف، ۱۳۹۳. میزان خانواده محوری در دولت‌های مختلف. مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵.

نمودار ۲. از راست به چپ، میانگین سن ازدواج، منبع: منبع خبری خلیج فارس، ۱۳۹۴. میانگین سن ازدواج در دوره‌های مختلف افزایش میانگین سن ازدواج را شاهد هستیم. مأخذ: نگارندگان.

بهبود این شاخصه را در دوران بعد از آن نشان می‌دهد.

شاخص سبک زندگی آپارتمانی

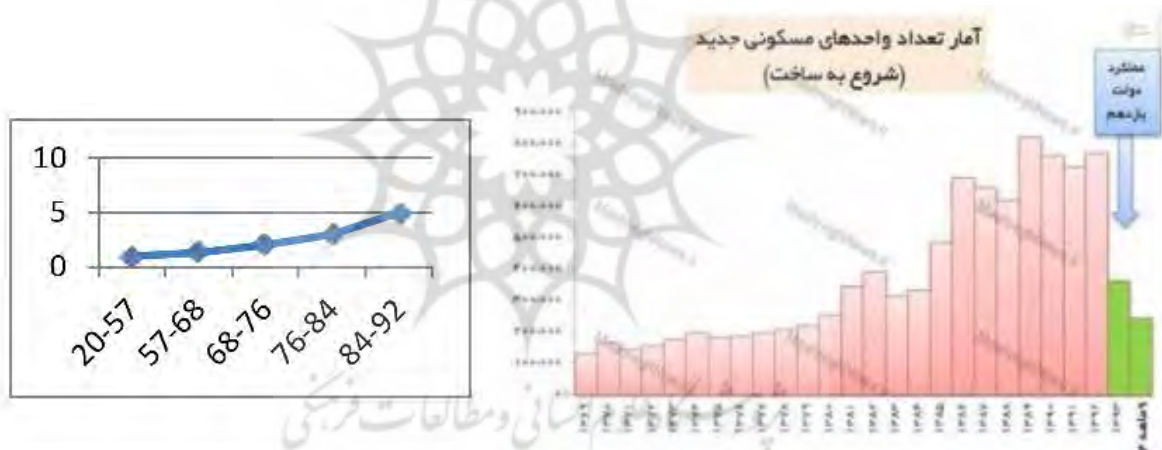
باتوجه به نمودار ۳ به طور کلی سبک زندگی آپارتمانی در حال افزایش است. با افزایش زندگی آپارتمانی و کاهش ارتباط با طبیعت در خانه‌ها توجه بیشتر به فضاهای طبیعی را در سطح شهر هستیم. همانطور که به دلیل نیاز در مناطق مسکونی در سال‌های ۵۷-۶۸ ایجاد پارک‌های محله را در مناطق مسکونی شاهد هستیم و پس از آن به ایجاد پارک‌های مختلف در سطوح و مناطق مختلف شهر پرداخته شده است.

شاخص فرهنگ غرب‌گرایی

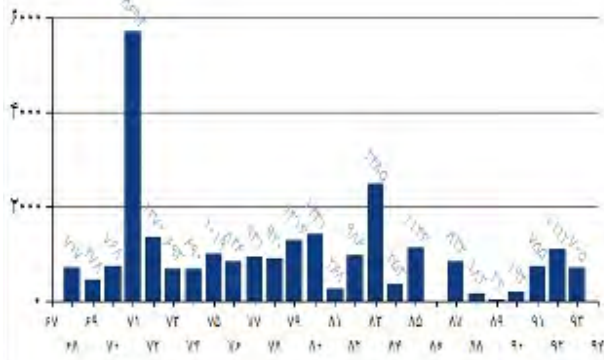
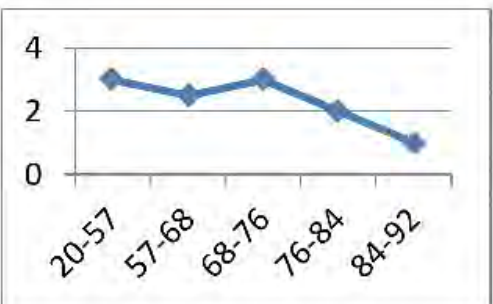
در جهت بررسی فاکتور فرهنگ‌گرایی به نمودار زیر استناد شده است: باتوجه به نمودار کلیدواژه تهاجم فرهنگی، در سال‌های ۶۸-۷۶ بیشترین میزان توجه به فرهنگ غرب و سال‌های ۸۴-۹۲ را کمترین میزان می‌توان دانست. در این

شاخص سن ازدواج

افزایش سن ازدواج سبب بیشتر شدن اوقات بیکاری و فراغت جوانان خواهد بود و در شکل منفی آن نتایجی را در فرهنگ پارک‌گردی مجرد در میان جوانان خواهد داشت. باتوجه به نمودارهای زیر سن ازدواج از دوره اصلاحات پس از جنگ افزایش پیدا کرده است. می‌توان گفت با افزایش سن ازدواج پس از دوران اصلاحات پس از جنگ، توجه جوانان به تفریح و گذران فراغت در پارک‌ها بیشتر شده و شاهد شکل‌گیری انواع پارک‌ها با انواع فعالیت‌ها هستیم. این امر همانگونه که در بررسی خانواده‌محوری نیز مطرح شد امری ناگزیر است و سازماندهی خوب آن می‌تواند به ارتقاء و اصلاح این ناهنجاری اجتماعی کمک کند. ولی شکل نامطلوب آن به تشدید آن و لطمات بیشتر این امر می‌انجامد (نمودار ۲).

نمودار ۳. از راست به چپ، آمار تعداد واحدهای مسکونی جدید، منبع: راجانوز، ۱۳۹۵. واحدهای مسکونی جدید در دوره‌های مختلف. مأخذ: نگارندگان.

نمودار ۴. از راست به چپ، عددی تاریخی تبیین کلیدواژه تهاجم فرهنگی منبع: Khamenei.ir. فرهنگ غرب‌گرایی. مأخذ: نگارندگان.

فرهنگی و افزایش بودجه‌های مراکز فرهنگی و بی‌توجهی به سرگرمی‌های سیاسی و معطوف شدن به حل مشکلات اساسی مردم بوده است هر چند وجود پاره‌ای کاستی‌ها قابل انکار نیست (همان).

تحلیل محتوای اقتصاد

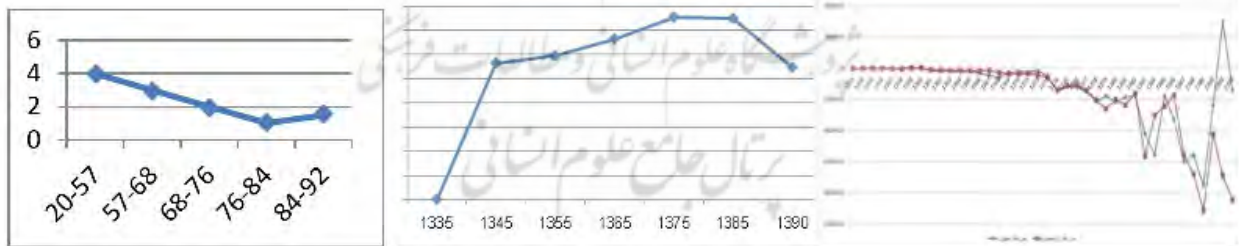
درجهت تحلیل مسایل اقتصادی مؤثر بر پارک‌ها، توجه به اقتصاد خانواده، اقتصاد شهرداری، ضریب‌جینی و رشد اقتصادی در دوره‌های مختلف اهمیت دارد که این موارد می‌تواند بهره‌برداری و توسعه پارک‌ها را تقویت یا تضعیف کند.

شاخص اقتصاد خانواده

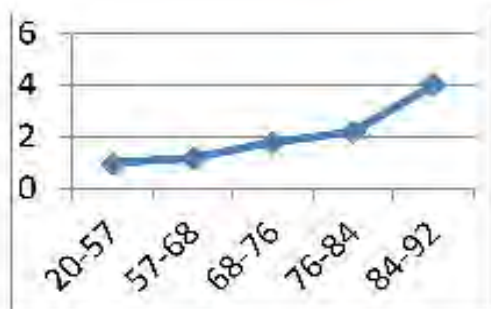
طبیعی است که افزایش درآمد سبب میل به تفریح و بهره‌مندی بیشتر خواهد بود و مطالعه آن می‌تواند تحولات پارک‌ها را معنادارتر کند. براساس نمودارها، اگرچه درآمد‌ها افزایش پیدا کرده‌است ولی این درآمدها در مقابل با هزینه‌ها روند خوبی نداشته و در گذر زمان شاهد کاهش قدرت پس‌انداز خانوارهای ایرانی هستیم و با کاهش قدرت خرید خانوارها و افزایش قیمت زمین و مسکن شاهد کاهش دسترسی به مسکن در نقاط شهری بودیم: نمودار ۵ از نمودار تفاوت درآمد و هزینه و کمبود مسکن در دوره‌های مختلف، نموداری به دست آمده است. با

راستا در سال‌های ۷۶-۸۴ توجه به معرفی فرهنگ ایرانی با ساخت فرهنگسراها در پارک‌ها درصد تعدیل این مسئله بوده است (نمودار ۴).

در پهلوی دوم، به دلیل اقبال شدید اولیای امور به ترویج مظاهر و ظواهر فرهنگی غربی، پارک‌های پهلوی دوم با نگرش حاکم بر منظره سازی معاصر غرب و گاه با دخالت مستقیم طراحان غربی انجام می‌شده (سلطانی، ۱۳۸۶). پس از پیروزی انقلاب معماران ایران سعی کردند معماری ایران را به سوی یک معماری با هویت مستقل و متکی بر میراث معماری گذشته خود هدایت کنند ولیکن برخورد آنها به معماری گذشته ایران یک برخورد سطحی و ظاهری بود (دیوسالار و کلاهی، ۱۳۷۳). در سال‌های ۶۸-۷۶، دگرگونی بزرگ ساختاری در بنیادهای اجتماعی و فرهنگی کشور به وقوع پیوست. اما متأسفانه این تحولات بزرگ، بی‌توجهی نسبت به مسایل فرهنگی و غفلت از تهاجم فرهنگی غرب و... را برای کشور به دنبال داشت (سایت اندیشه سیاسی، پرمسان دانشجویی). از تحولات فرهنگی و اجتماعی دوره اصلاحات باید به باز شدن فضای سیاسی، فرهنگی و اجتماعی کشور اشاره نمود که متأسفانه شاهد مشکلات و نابسامانی‌های زیادی در زمینه تهاجم فرهنگی بودیم. این دولت اصلاحات با تکیه بر توسعه سیاسی در گفتگوی تمدن‌ها در خارج، چهره سیاسی جدیدی از ایران را نزد افکار عمومی جهان ارائه کرد (همان). از ویژگی دولت اصولگرا، نگرش ارزشی به مسایل

نمودار ۵. از راست به چپ، تفاوت درآمد و هزینه (پس‌انداز)، منبع: شبکه اطلاع رسانی دانا، ۱۳۹۴. کمبود مسکن و اقتصاد خانواده. مأخذ: شبکه اطلاع رسانی دانا، ۱۳۹۴.

نمودار ۶. از راست به چپ، تعداد پروانه‌های صادره برای ساخت مسکن در سطح کشور، منبع: مرکز آمار اقتصاد شهرداری. مأخذ: نگارندگان.

همه ساکنین جدید در آنها بوده که چنین امری کمتر تحقق یافته است (نمودار ۶).

شاخص نابرابری بهره‌مندی اقتصادی

باتوجه به نمودار ۷، بیشترین نابرابری اقتصادی را در دوران قبل از انقلاب شاهد هستیم.

شاخص رشد اقتصادی

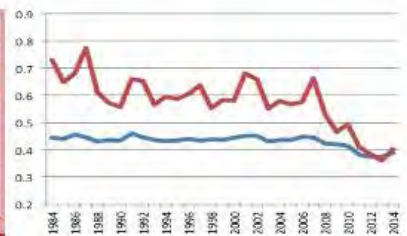
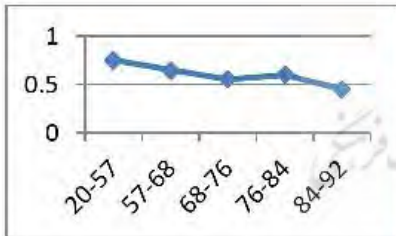
در زمینه بررسی اقتصاد در شکل‌گیری پارک‌ها، شاهد تأثیر افزایش اقتصاد شهرداری در شکل‌گیری پارک‌ها و با توجه به کاهش نابرابری اقتصادی در دوره پایانی، شاهد ایجاد پارک‌ها در جنوب شهر در جهت کاهش طبقات اجتماعی هستیم (نمودار ۸).

در دوره سازندگی کوشش‌های بسیار زیاد، سرمایه‌گذاری‌های وسیع و ساخت‌وسازهای فراوانی صورت گرفت و گام‌های قابل توجهی در جهت بازسازی مشکلات ناشی از جنگ، نوسازی و توسعه اقتصادی کشور برداشته شد و سیاست‌های اقتصادی دولت سازندگی موجب تحرک اقتصادی قابل توجهی در کشور شد. در عین حال این حرکت با ناکامی‌ها و مشکلاتی روبرو بود که از جمله می‌توان به تک‌بعدی بودن روند توسعه، عدم هماهنگی توسعه سیاسی با توسعه اقتصادی، بی‌توجهی به عدالت اجتماعی و برخورد حاشیه‌ای با آن، تأثیرپذیری از

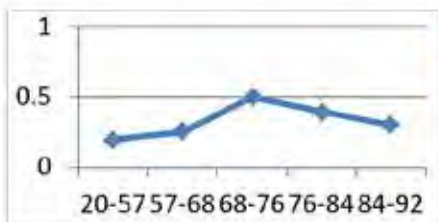
توجه به این نمودار، اقتصاد خانواده طی دوره‌های مختلف روند نزولی داشته و در سال ۸۴-۹۲ شاهد بهبود نسبی اقتصاد نسبت به دوره ی قبل هستیم. بازتاب این تغییر نیز به خوبی در کاهش میل به استفاده از پارک تا سال‌های پایانی دوره سازندگی و افزایش این میل در سال‌های بعد از آن نمود است و نتیجه آن افزایش ساخت پارک‌ها و استفاده از تکنولوژی روز در این دوره است (نمودار ۵).

شاخص اقتصاد شهرداری

از آنجا که سهم اصلی درآمد شهرداری از طریق فروش تراکم تامین می‌شود و از طرف دیگر فروش تراکم خود نشان از افزایش ساکنین منطقه است، پس مطالعه این شاخص می‌تواند هم توانمندی شهرداری را در ساخت پارک و نیاز واقعی به این مسئله را نشان دهد. و نیز رونق‌گیری و گسترش پارک‌ها را معنادار می‌کند. براساس این متغیر شهرداری با فروش بیشتر تراکم در سطح چهار برابر قبل درآمد بالایی به دست آورده که طبیعتاً یکی از مظاهر سرزندگی محیطی که می‌توانست ایجاد کند پارک‌ها بوده‌اند. با این حال نباید فراموش کرد لازمه این سیاست تامین طبیعت و پارک در درون محلات برای دسترسی منطقی

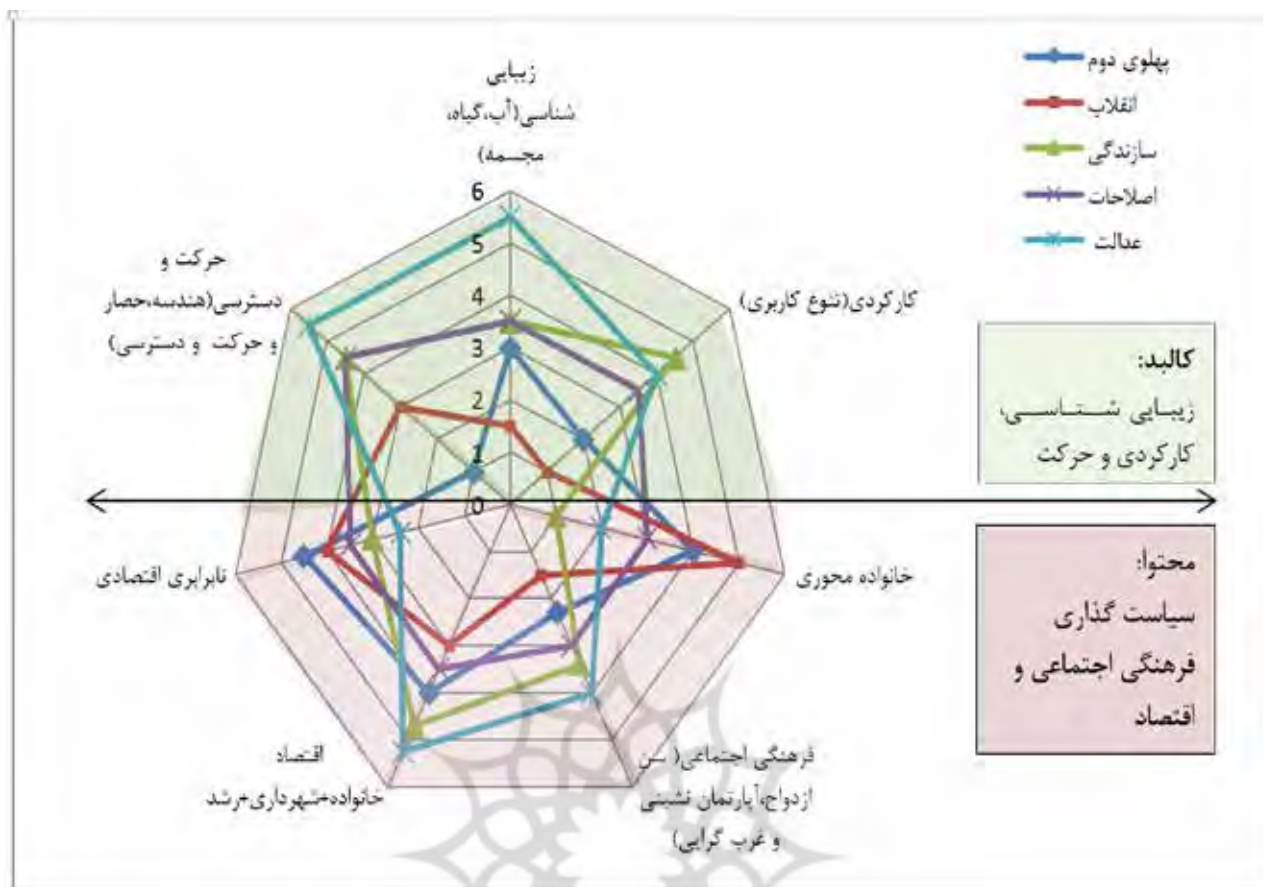

نمودار ۷. از راست به چپ. ضریب جینی، منبع: باشگاه خبرنگاران، ۱۳۹۵. مقایسه ضریب جینی دولت‌ها، منبع: رنجانیوز، ۱۳۹۵. نابرابری اقتصادی. مأخذ: نگارندگان.

مقایسه شاخص‌های اقتصادی در دوره فعالیت دولت‌های مختلف			
شاخص‌های اقتصادی			
رشد اقتصادی	۳.۳۵٪	۴.۳۵٪	۵.۸۹٪
رشد پایه پولی (درصد)	۲۱.۸۶٪	۱۵.۷۱٪	۲۲.۹۳٪
رشد نقدینگی (درصد)	۲۷.۲۳٪	۲۴.۹۲٪	۲۸.۶۵٪
نرخ تورم (درصد) (۱۳۹۰-۱۰۰)	۱۷.۶۵٪	۱۵.۷۶٪	۲۵.۲۵٪

نمودار ۸. رشد اقتصادی ۲۵ درصدی در زمان هاشمی نسبت به دوره بعد از انقلاب باعث ایجاد پارک‌های آبی و بزرگتر شده است. مأخذ: مرکز مطالعات استراتژیک رشد اقتصادی.

نمودار ۹. مقایسه تطبیقی محتوا و کالبد. مأخذ: نگارندگان.

قبل خود، به دلیل در اولویت نبودن توسعه اقتصادی، شاهد تحول جدی برای پیشرفت و زدودن مشکلات اقتصادی نیستیم (سایت اندیشه سیاسی، پرسیان دانشجویی).

برنامه‌های صندوق بین‌المللی پول، افزایش واردات و بدهی خارجی، طولانی شدن مدت طرح‌های عمرانی و اتلاف هزینه‌ها، عدم نظارت بر اجرای طرح‌ها و عدم کنترل تورم اشاره نمود (فوزی، ۱۳۸۴) و در دوران اصلاحات نسبت به دوره

بحث و نتیجه گیری

• سازگاری سنجی بین تحولات کالبدی پارک‌ها (متغیر اول) با ۴ متغیر زمینه (سیاست، فرهنگ، اجتماع و اقتصاد) با شروع افزایش جمعیت و آپارتمان‌نشینی و همچنین کاهش اقتصاد نسبت به دوره پهلوی، در دوره پس از جنگ شاهد شکل‌گیری پارک‌های کوچک هستیم. در دوره ی بعد یا سازندگی پس از جنگ با توجه به نمودار غرب‌گرایی افزایش توجه به غرب و بافت نمودار شاخص خانواده‌محوری و افزایش سن ازدواج در جهت جلوگیری از مشکلات اجتماعی، توجه به جوانان و به دنبال آن شکل‌گیری پارک‌های تفریحی بلاخص برای قشر جوانان را شاهد هستیم همچنین بودجه شهرداری نسبت به دوره قبل آن به دلیل عبور از بحران‌های ناشی از جنگ افزایش یافته و در دوره بعد هم همان روند ولی به دلیل سیاست‌گذاری در افزایش ایجاد فرهنگ و معرفی فرهنگ ایران، پارک‌های دارای فرهنگسرا بیشتر دیده می‌شود و در دوره پایانی مورد مطالعه هدف دولت و نهاد سیاستگذار، سیاست بومی در تلاش با رقابت در سطح جهانی را در دستور کار خود داشته است و این سبب

رونق پارک‌های بزرگ و رقابت‌پذیر جهانی اگرچه با برخی خرد الگوهای بومی بوده است. پس تحولات کالبدی با تحولات و انقلاب‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی و اقتصادی که در کشور رخ داده است قابل تفسیر می‌باشد. در این میان با توجه به حساسیت‌های حاکمیت جمهوری اسلامی، به بعد فرهنگی بررسی تحولات این حوزه در خلال تحولات پارک‌ها جایگاه مهمی پیدا می‌کند. متأسفانه شاخص‌ها نشان‌دهنده سیر فرهنگ به سمت کاهش خانواده‌محوری و افزایش فرهنگ غرب‌گرا در بعد از انقلاب است و رشد توجه به پارک‌ها را باید در این بستر تفسیر کرد. در حقیقت پارک اگرچه در برخی ابعاد قصد تقویت خانواده محوری را داشته اما همزمان با مانع دیگر اجتماعی همچون خانواده‌گریزی اجتماعی میان جوانان نیز همبستگی دارد. کنترل این امر، اقتضات و حساسیت‌های طراحی محیطی را با خود همراه دارد. در دوره پایانی سعی در متعادل ساختن فرهنگ غرب‌گرا شد اگرچه تلاش با رقابت جهانی را هدف خود قرار داد و از تکنولوژی‌های روز در این جهت استفاده شد. در حقیقت سعی شد حس رضایت و وجود شرایط مشابه محیط‌های مفرح و پارک‌های جهانی با مشابه‌سازی دنبال شود. شرایط اقتصادی اولیه زمینه این رشد را بیشتر فراهم می‌کرد ولی با کاهش اقتصاد ناشی از تحولات اقتصادی اخیر، بالتبع در محدود شدن شکل پارک‌ها و تقویت همزمان پارک‌های بزرگ مقیاس و کوچک مقیاس کار ادامه یافت. متأسفانه شهرداری با جبران این کاهش اقتصادی از طریق تراکم وظیفه دو چندان برای پارک‌ها در این حوزه ایجاد کرد و بررسی گسترش پارک‌ها با در نظر گرفتن افزایش تراکم‌های محلی باید مد نظر باشد که متأسفانه اینطور نبوده است. با این حال در دوره پایانی از جهت پراکندگی و شعاع دسترسی و کیفیت پارک‌ها با بهبود نسبی این شرایط سعی در ایجاد عدالت اجتماعی بوده است و مصداق مکان‌یابی پارک‌ها در جنوب و شرق شهر و ایجاد پارک‌های نوین در این زمینه در این افق قابل تفسیرند.

به جهت سازگاری سنجی متغیر نخست و متغیر دوم، متغیرهای اولیه کالبدی، امتیاز بندی شدند و در زیر مجموعه زیبایی‌شناسی و کارکرد و حرکت و دسترسی قرار گرفتند تا بتوان تغییرات آنها را با مسایل زمینه‌ای مؤثر مقایسه کرد. نمودار ۹ تأثیرات مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی دوره‌های مختلف بر شکل‌گیری پارک‌ها مشخص می‌کند.

تأثیر مستقیم شاخص نابرابری اجتماعی در مکان‌یابی پارک در شهر مشخص است و بیشترین نابرابری اقتصادی در دوران پهلوی دوم بوده است و در این زمینه می‌توان به پارک‌های ساخته شده در شمال تهران و سهولت دسترسی افراد خاص اشاره کرد. عدالت‌محوری کمترین نابرابری اقتصادی را داراست و ظهور و بروز آن را با ساخت پارک‌های جنوب شهر می‌توان دید. رشد اقتصادی کلی در زیبایی‌شناسی پارک‌ها و افزایش تجملات در آنها تأثیر گذاشته است و طبق نمودار در دوران جنگ بعد از انقلاب شاهد ساخت پارک‌های بدون توجه به زیبایی‌شناختی و ایجاد پارک‌های کوچک و محلی هستیم. با اینکه در دوران سازندگی رشد اقتصادی بیشتر بوده و انتظار می‌رود زیبایی‌شناختی پارک نسبت به دوره اصلاحات بیشتر باشد اما به دلیل توجه بیشتر به مسایل فرهنگی، اجتماعی و هنری در پارک‌های دوره اصلاحات، نسبت به دوره قبل خود، توجه بیشتری به تجملات در پارک‌ها را شاهد هستیم. همچنین رشد اقتصادی در دوره پایانی را در شکل‌گیری انواع فعالیت‌ها، تجملات بیشتر و استفاده از فناوری‌های روز در پارک‌ها می‌توان دید. همچنین در دوران بعد از انقلاب به دلیل کاهش ارتباط و توجه به مسایل غربی و سرگرم بودن به مسایل داخلی ناشی از جنگ و کاهش سن ازدواج و آپارتمان‌نشینی نسبت به دوره‌های بعد از آن، به مسایل زیبایی‌شناختی کمتر توجه شده است. افزایش توجه به بعد فرهنگی و اجتماعی در دوره سازندگی را می‌توان در شکل پارک‌های این دوره دید. از طرفی کاهش خانواده‌محوری و افزایش سن ازدواج موجب توجه بیشتر به جنبه کارکردی با ایجاد تنوع در کاربرد پارک‌ها شده است که در دوره سازندگی و بعد از آن شاهد آن هستیم. همچنین حرکت‌مندی و دسترسی بهتر و اهمیت به سواره در پارک‌ها را نیز می‌توان با افزایش اقتصاد و توانایی استفاده عموم مردم مرتبط دانست.

باتوجه به به نتایج به‌دست آمده تحولات درسیاست، فرهنگ، اجتماع و اقتصاد بر شکل کالبدی پارک‌ها تأثیر می‌گذارد و در ابتدا به دلیل نوپا بودن ایجاد پارک در شهرها، طراحی پارک‌ها جنبه تقلیدی و تفرجی داشته و پس از آن در سیاست‌های توسعه پارک در دولت‌ها و شهرداری‌ها به تدریج تفریح‌محوری و خدمات مفرح برای قشر جوان، توسعه فرهنگسراها و سیاست توسعه مناطق محروم و پرتراکم برای تامین عدالت جاری بوده بدین ترتیب الگوهای پارک‌ها را می‌توان با شرایط جمعیتی و اقتصادی و فرهنگی هر دوره تفسیر و معنادار کرد. و این تأثیرگذاری در دوره‌های مختلف باتوجه به سیاست‌های آن دوره با دوره قبل متفاوت بوده است. بیشترین عامل مؤثر در طراحی پارک‌ها در دوره پهلوی دوم، فرهنگ توجه به غرب، در دوره جنگ، مسایل اقتصادی ناشی از جنگ، در دوره سازندگی رشد اقتصادی، دوره اصلاحات توجه به فرهنگ و در دوره پایانی، توجه به عدالت و استفاده عموم مردم از پارک و رقابت جهانی را می‌توان دانست. در کل می‌توان پارک‌های دوره پهلوی دوم را به عنوان شاخص‌ترین پارک‌های قبل از انقلاب دانست و پارک‌های عصر عدالت‌محوری را به عنوان شاخص‌ترین پارک‌های بعد از انقلاب و تلاش برای حداکثر تجدد و نوگرایی در حکومت عموم جامعه می‌توان معرفی کرد. این مقاله به شناخت بیشتر نحوه تأثیر این عوامل پنهان منجر خواهد شد و به تصمیمات سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در زمینه طراحی و اجرای پارک‌ها به جهت آگاهی

بیشتر از آسیب‌ها و فرصت‌های شکل‌گرفته کمک خواهد کرد.

فهرست منابع

- آصفی، مزایار و ایمانی، الناز. ۱۳۹۳. ریشه یابی و شناخت عوامل دگرگون ساز روح معماری گذشته ایران در گذر زمان، اصالت گذشته، تازگی اکنون. هویت شهر، ۸ (۱۹) : ۶۳-۷۶.
- باقری دولت آبادی، علی و ابراهیمی، حسین. ۱۳۹۵. توسعه محوری در دولت سازندگی و الزامات آن برای سیاست خارجی ایران. دولت پژوهی، ۲(۶) : ۱۳۳-۱۷۳.
- بلاغی حسینی، سید حجت. ۱۳۸۶. گزیده تاریخ تهران. چاپ اول. تهران : انتشارات مازیار.
- بهبهانی، هما. ۱۳۸۵. پارک شهر از بدو تأسیس تا به امروز. مجموعه مقالات علمی و تخصصی فضای سبز: سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران، (۳) : ۲۲-۲۵.
- بییر، آن آر. هیگنیز، کترین. ۱۳۸۱. برنامه ریزی محیطی برای توسعه زمین، ت: سیدحسین بحرینی و کیوان کریمی. تهران: دانشگاه تهران.
- تیبالدز، فرانسیس. ۱۳۸۳. شهرسازی شهروندگرا. ت: محمد احمدی نژاد. نشر خاک.
- دادگر، یدالله. ۱۳۷۷. تحلیلی کلی بر اقتصاد ایران پس از انقلاب و دورنمای آینده آن (در پرتو اندیشه امام خمینی قدس سره)، نامه مفید، (۱۵). قابل دسترس در : <http://www.hawzah.net/fa/Article/View/79751/>
- دیوسالار، شاپور. کلاویه، سعید محمود. ۱۳۹۲. بررسی تحولات معماری و شهرسازی تهران و عوامل مؤثر بر آن. سازمان زیباسازی شهر تهران. <http://zibasazi.ir/fa/commentarticle/item/html5156>
- راجرز، ریچارد. ۱۳۸۷. عینیت در معماری. ت: امیر اعلا عدیلی. تهران : انتشارات همام.
- حبیب، فرح، اعتصام، ایرج و قدوسی فر، سیده‌ادی. ۱۳۹۲. تبارشناسی پارک‌های شهری دوره پهلوی اول، نمونه موردی: باغ ملی تهران. معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۶(۱۱) : ۶۱-۷۳.
- سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران. ۱۳۸۰. اطلاعات مربوط به مساحت و تعداد پارک‌های تهران.
- سلطان زاده، حسین. ۱۳۸۲. از باغ تا پارک. نامه انسان‌شناسی، ۲(۴) : ۹۱-۱۱۳.
- سلطانی، مهرداد. ۱۳۸۶. شکل‌گیری بوستان‌های شهری دوره معاصر: گذر از مفهوم باغ به پارک. فصلنامه باغ نظر، ۴(۸) : ۴۸-۵۸.
- سلطانی، علی و نامداریان، احمد علی. ۱۳۸۹. بررسی تأثیر نیروهای مختلف در شکل‌گیری فضای شهری. نشریه هویت شهر، ۴(۷) : ۱۲۳-۱۳۰.
- شادی طلب، ژاله. ۱۳۸۱. ابعاد اجتماعی در مدیریت جنگل. مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۰(۳۷) : ۱۹۳-۲۲۰.
- شهری، جعفر. ۱۳۷۰. گوشه‌ای از تاریخ اجتماعی تهران قدیم. تهران : انتشارات معین.
- فوزی، یحیی. ۱۳۸۴. تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران، ج ۲. تهران : مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ره.
- صالحی فرد و همکاران. ۱۳۸۹. تحلیلی بر ابعاد اجتماعی فضاهای سبز شهری با تأکید بر دیدگاه شهروندان (مطالعه موردی: کلانشهر مشهد). فضای جغرافیایی، ۱۰(۲۹) : ۹۳-۵۱.
- ضابطیان، الهام، خدایی، زهرا. ۱۳۸۸. رویکرد مشارکتی و اجتماعی محور در ایجاد فضاهای امن شهری. فصلنامه مدیریت شهری، ۱(۳) : ۱۷۱-۱۵۷.
- گروتز، یورگورت. ۱۳۹۳. زیبایی‌شناسی در معماری. ت: پاکزاد، جهان‌شاه و همایون، عبدالرضا. تهران : دانشگاه شهید بهشتی.
- مجلسی کوپایی، ابودر و همکاران. ۱۳۹۲. ویژگی‌های نخستین پارک تهران: پارک امین الدوله. باغ نظر، ۱۰(۲۵) : ۱۶-۳.
- معماریان، غلامحسین. ۱۳۹۲. سیری در مبانی نظری معماری. تهران: سروش دانش، با همکاری نشر معمار.
- منصوری، سید امیر. ۱۳۸۹. درآمد چهارنسل متوالی پارک‌های شهری. مجله منظر، ۲(۱۰) : ۴-۵.
- نعیم، غلامرضا. ۱۳۸۵. باغ‌های ایران که ایران چو باغی است خرم بهار. تهران : پیام.
- نیلی، مسعود. ۱۳۷۶. اقتصاد ایران. تهران : موسسه عالی پژوهش و برنامه ریزی اقتصادی.
- معاونت نظارت راهبردی دفتر نظام فنی اجرایی معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رییس‌جمهور. ۱۳۸۹. ضوابط طراحی فضاهای سبز شهری تجدید نظر اول سایت اندیشه سیاسی. پایگاه پرسمان دانشجویی : <http://www.siasi.porsemani.ir/node/2533>.
- Fiske, J. (1993). *Power Plays, Power Works*. Newyork: Verso.
- Gul, A & Gezer, & Kane, B. (2006). Multi-criteria analysis for locating new urban forests: An example from Isparta, Turkey. *Journal of Urban Forestry & Urban Greening*, (5): 57-71.

- Dunnett, N., Swanwick, C & Woolley, H. (2002). *Improving Urban Parks, Play Areas and Green Spaces. Local Government and the Regions, Department of Landscape, University of Sheffield*. London: Department for Transport.
- Keeble, L. (1969). *Town and country planning, the states gazette limited*. Publication institute.
- Mahdavinejad, J. & Abedi, M. (2012). Evaluation and Comparison of the Meaning and Concepts of Contemporary Urban Parks and Historic Gardens. *International Journal of Modern Engineering Research (IJMER)*, 2(6):4743-4748.
- Rapaport, A. (1969.). *House from and culture*. London: Prentice-Hall, inc.
- Rezazadeh, R. (2005). The role of women in good governance. *Metropolis Conference*, Mashhad, Iran.
- Pasaogullari, N. & Doratli, N. (2004). Measuring Accessibility and Utilization of Public Spaces in Famagusta. *Cities*, 21(3):225-232

